

Міністерство освіти і науки України

**Модельна навчальна програма
«Правознавство. 9 клас»
для закладів загальної середньої освіти**

Автори: Пометун О.І., Ремех Т.О., Рябовол Л.Т.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
Наказ МОН України від 15.05.2025 №732

2025

ВСТУПНА ЧАСТИНА

Загальна характеристика предмета

Модельна навчальна програма предмета «Правознавство» розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти, яким визначено мету громадянської та історичної освітньої галузі – *розвиток особистості учня через осмислення минулого й сучасності та зв'язку між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.*

Метою навчання предмета «Правознавство» в 9 класі, узгодженою з метою громадянської та історичної освітньої галузі, *є сприяти засвоєнню учнями основ правових знань, виховати повагу до прав і свобод людини та ціннісне ставлення до верховенства права й демократії, розвиваючи їхні правові орієнтири та правову культуру як підґрунтя для формування правомірної поведінки й відповідальності.*

Завданнями предмета, спрямованими на досягнення мети, є:

засвоєння учнями основ знань про соціальну цінність права, його засади, принципи правової держави та верховенства права, а також про систему права, законодавство, органи влади й самоврядування, права, свободи людини й обов'язки громадянина в Україні;

розвиток умінь дев'ятикласників розпізнавати правові ситуації в повсякденному житті й аналізувати їх, визначати права та обов'язки учасників правовідносин, наводити приклади таких ситуацій та застосовувати базові правові знання для їх оцінки та / або можливих шляхів розв'язання (на рівні моделювання), застосовувати основні правові терміни у відповідному контексті під час висловлення власної думки щодо правових питань, наводячи відповідну аргументацію, здійснювати пошук правової інформації в доступних джерелах і розуміти її зміст, моделювати ситуації правовідносин певної галузі права;

формування в учнів поваги до гідності, прав і свобод людини, закону, принципів демократичного суспільства, рівності, справедливості, верховенства права, розвитку активної громадянської позиції та відповідальності за власні дії.

Предмет «Правознавство» є загальноосвітнім предметом базового предметного циклу середньої освіти. Це визначає його місце в системі шкільної громадянської та історичної освіти та поміж інших навчальних предметів, а також обумовлює необхідність врахування у змісті програми та організації освітнього процесу психолого-педагогічних особливостей дітей 14–15 років, рівня їхніх правових знань і уявлень, розвитку предметних та міжпредметних умінь,

необхідність урізноманітнення видів навчальної діяльності. Предмет спрямований на реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі, та має значний потенціал для розвитку ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

Зміст і структура програми

Зміст запропонованої модельної навчальної програми базований на таких пріоритетах:

- розвиток в учнів правової грамотності, правової свідомості та правової культури;
- усвідомлення учнями необхідності й суспільної значущості правомірної поведінки;
- увиразнення фрагментів змісту, пов'язаних із принципами і цінностями демократичної правової держави (верховенство права, права людини, демократія тощо), її роллю й функціями в реалізації й захисті прав і свобод людини та громадянина.

У відповідності до означених пріоритетів зміст предмета побудований з урахуванням наступності та міжпредметних зв'язків із предметами і курсами для 5-6 та 7-8 класів громадянської та історичної освітньої галузі й передбачає поглиблення розуміння вже відомих понять як-от «представницька демократія», «права і свободи людини та громадянина», «конституційні обов'язки», «громадянство» тощо та опанування учнями новими правовими поняттями.

Навчальний матеріал враховує реалії суспільного життя, особливості правової системи та розвитку демократії в Україні та особистісний вимір змісту для учня – усвідомлення ним важливості правових знань, умінь і цінностей як запоруки власного життєвого успіху.

З огляду на те, що у Типовій освітній програмі на предмет «Правознавство» відведено 17 навчальних годин, його зміст мінімізований та відповідає віковим особливостям учнів і сучасним освітнім викликам. Програма передбачає чіткі орієнтири для оцінювання результатів навчання учнів, що вможливорює активізацію їхньої пізнавальної діяльності й усуває навчальне перевантаження.

Структура змісту предмета:

Вступ. Цінність права.

Розділ 1. Право в житті людини, суспільства та держави.

Розділ 2. Конституційний лад України. Правовий статус людини і громадянина.

Розділ 3. Правове регулювання правовідносин.

Підсумковий навчальний проєкт «Світ правничих професій» має на меті – знайомство учнів з правничими професіями, що є важливим для вибору ними профілю навчання в 10 класі.

Складники програми

Відповідно до вимог Типової освітньої програми (2024) модельна навчальна програма містить результативний, змістовий і процесуальний складники, структуровані за відповідними рубриками: «Очікувані результати навчання», «Пропонований зміст предмета», «Види навчальної діяльності».

Очікувані результати навчання зорієнтовані на формування / розвиток відповідних компетентностей і наскрізних умінь учнів відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти в логічному поєднанні знаннєвого, діяльнісного й ціннісного компонентів.

Пропонований зміст навчального предмета складається з розділів, що містять переліки питань без поділу на окремі навчальні заняття. Вчитель, беручи до уваги вимоги щодо очікуваних результатів, умови організації освітнього процесу, індивідуальний стиль викладання, пізнавальні можливості окремих учнів і колективу класу в цілому самостійно визначає назву теми, кількість і перелік питань до кожного навчального заняття.

Визначення основних видів навчальної діяльності та їх повторюваність у кожному розділі є основою навчання учнів, оскільки їх постійне залучення до активної різноманітної діяльності уможливорює реальне досягнення програмових результатів. Кожний вид навчальної діяльності, запропонований у програмі, формує / розвиває ключові компетентності й наскрізні вміння учнів.

З урахуваннями теми навчального заняття рекомендовано включати в освітній процес такі види навчальної діяльності учнів:

- опрацювання поняттєво-термінологічного апарату правознавства: укладання міні словників до теми/розділу, з'ясування сутності понять за допомогою текстів із джерел правової інформації тощо, оперування поняттями і термінами у розв'язанні пізнавальних завдань, відповідях на запитання, аргументуванні власної думки;
- аналіз витягів із правових документів (Конституції України, законів України, міжнародних актів);
- аналіз/розв'язання правових ситуацій, складання простих правових ситуацій;
- створення інфографік, схем, презентацій;
- обговорення: висловлення власних суджень щодо права як явища, правових процесів, вчинків людей, підбір аргументів для захисту власної думки/позиції, участь в обговоренні з дотриманням правил дискутування.

Пропоновані програмою зміст та види навчальної діяльності створюють підґрунтя для урізноманітнення організації діяльності учнів, забезпечуючи при цьому академічну свободу і творчість учителя.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Очікувані результати навчання <i>Учень/учениця</i>	Пропонований зміст навчального предмета	Пропоновані види навчальної діяльності
Вступ. Цінність права		
- використовує інформацію із суміжних галузей знань для характеристики минулих і сучасних суспільних подій, явищ, процесів [9 ГІО 4.2.1-2] - аргументує власні судження з урахуванням гуманістичних цінностей [9 ГІО 4.2.3-2] - формулює і аргументовано висловлює власні погляди щодо соціальної цінності права [9 ГІО 5.1.2-4]	Право – результат соціального розвитку, надбання людства Зв'язок права з мораллю та релігією Засади права: гідність, справедливість, рівність, свобода	Опрацювання понять / термінів із теми: мораль, релігія, право, гідність, справедливість, рівність, свобода Укладання міні словника до теми Питання для обговорення: Право та мораль – суперечать / доповнюють одне одного? Як розвивається право з розвитком людства? Для чого людині потрібні правові знання? У чому цінність права?
Розділ 1. Право в житті людини, суспільства та держави		
- встановлює взаємозв'язки між подіями, явищами, процесами, вчинками людей, наводить приклади правових явищ і процесів [9 ГІО 1.2.1-2] - за самостійно визначеними критеріями добирає правову інформацію для виконання завдання, аргументує свій вибір [9 ГІО 3.1.2-1] - визначає сутність, важливість джерела інформації, в тому числі правового та ставить запитання до змісту правової інформації [9 ГІО 3.2.1-1] [9 ГІО 3.2.1-2] - виявляє смислові зв'язки між різними фрагментами правової інформації та джерелами різних видів [9 ГІО 3.2.1-3] - чітко формулює та висловлює судження стосовно	Поняття права. Функції права. Джерела права. Система права. Система законодавства Правовідносини. Правова поведінка Правова культура Правопорушення. Юридична відповідальність	Опрацювання понять / термінів із теми: право, функції права, джерела права, галузь права, нормативно-правовий акт, закон, підзаконний акт, правовідносини, юридичні факти, правопорушення, склад правопорушення, юридична відповідальність, правова культура Укладання міні словника до теми Аналіз та пояснення / коментування витягів із правових документів Укладання порівняльних таблиць: «Правомірна і протиправна поведінка», «Види правопорушень» Питання для обговорення:

суспільних (в тому числі правових) ідей з урахуванням власного досвіду, різних видів правової інформації [9 ГІО 4.2.3-1] - характеризує взаємозв'язок та взаємну відповідальність громадян і держави в розвитку правової культури [9 ГІО 6.1.3-1] - обґрунтовує необхідність попри життєві обставини доброчесно та у правовий спосіб утверджувати свої права та законні інтереси [9 ГІО 6.1.3-2]		Які функції права є найважливішими? Чи співпадають поняття «право та законодавство»? Якою є мета юридичної відповідальності? Чому люди порушують закони? Аналіз / розв'язання правових ситуацій щодо правовідносин, правопорушення, юридичної відповідальності Створення інфографіки, схем, презентацій
Розділ 2. Конституційний лад України. Правовий статус людини і громадянина		
- за самостійно визначеними критеріями добирає правову інформацію для виконання завдання [9 ГІО 3.1.2-1] - пояснює сутність, визначає важливість джерела інформації, зокрема законів, міжнародних актів [9 ГІО 3.2.1-1] - характеризує роль держави у забезпеченні прав людини [9 ГІО 5.1.4-1] - визначає важливість для себе громадянства України, пояснює свої права та обов'язки як громадянина [9 ГІО 5.1.4-3] - ідентифікує та моделює ситуації, пов'язані з порушенням прав людини, та обирає способи захисту цих прав та розв'язання ситуацій на підставі норм права [9 ГІО 5.2.1-1] - аргументує важливість міжнародних і національних документів, що містять стандарти прав людини, їх вплив на національне законодавство [9 ГІО 5.2.2-1] - розрізняє права людини і обов'язки громадянина, пояснює взаємозв'язок між правами / потребами та	Конституція України – Основний закон нашої держави Засади конституційного ладу України Правова держава. Верховенство права Органи державної влади. Органи місцевого самоврядування Громадянство України. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина Права і свободи людини в умовах воєнного стану Механізми захисту прав та свобод людини і громадянина. Омбудсмени	Опрацювання понять / термінів із теми: конституційний лад, правова держава, верховенство права, громадянство, права та свободи, обов'язки Робота з витягами із правових документів (Конституція України, Закони України «Про громадянство України», «Про правовий режим воєнного стану», Загальна декларація прав людини ООН, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) тощо) Питання для обговорення: У чому сенс громадянства для людини? Яке значення для вас має громадянство України? Чому конституційні права і свободи людини та громадянина називають основними? Чому Конституція України визначає не лише права та свободи, а й обов'язки громадянина України? Якими є особливості правового режиму

правом і законом [9 ГІО 5.2.2-3] - характеризує роль Конституції України, засади діяльності та компетенцію вищих органів влади в Україні, а також самоврядних територіальних спільнот, механізми їх формування та діяльності [9 ГІО 6.1.1-1] - пояснює та ілюструє прикладами принцип верховенства права і розподіл гілок влади, ознаки правової держави [9 ГІО 6.1.1-2] - обґрунтовує необхідність попри життєві обставини доброчесно та у правовий спосіб утверджувати свої права, реалізовувати законні інтереси [9 ГІО 6.1.3-2]		воєнного стану в Україні? Які є механізми захисту прав та свобод людини і громадянина? Чи залежить ефективність захисту прав і свобод людини і громадянина від ініціативності особи, чий права порушено? Яке значення діяльності Уповноваженого Верховної Ради з прав людини нині? Яку роль відіграють омбудсмени в захисті прав та свобод людини і громадянина? Аналіз / розв'язання правових ситуацій щодо громадянства, прав та свобод людини Створення інфографіки, схем, презентацій
Розділ 3. Правове регулювання правовідносин		
- встановлює взаємозв'язки між подіями, явищами, процесами, вчинками людей, наводить приклади цивільних, сімейних, трудових, адміністративних, кримінальних правовідносин [9 ГІО 1.2.1-2] - за самостійно визначеними критеріями добирає правову інформацію для виконання завдання [9 ГІО 3.1.2-1] - пояснює сутність, визначає важливість джерела інформації, в тому числі правової (Конституції, кодексів, законів) для врегулювання суспільних відносин [9 ГІО 3.2.1-1] - аргументує необхідність дотримання законодавства та суспільних норм і правил [9 ГІО 5.2.2-4]	Цивільно-правові відносини. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності Правочини. Договірні відносини. Спадкування Сімейно-правові відносини. Права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки батьків та дітей Трудові правовідносини Особливості адміністративних та кримінальних правових відносин	Опрацювання понять / термінів із теми: цивільна правоздатність, цивільна дієздатність, фізична особа, юридична особа, право власності, правочин, договір, спадкодавець, спадкоємець, спадкування, заповіт, шлюб, сім'я, подружжя, дитина, трудовий договір, адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, кримінальне правопорушення, злочин, кримінальна відповідальність Робота із витягами з правових документів (Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Кодекс законів про працю України, кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України) Моделювання, аналіз / розв'язання правових ситуацій, розв'язання комплексних юридичних задач (кейсів) з різних галузей права

		Складання простих правових ситуацій Укладання порівняльної таблиці «Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх» Питання для обговорення: Чи має, на вашу думку, обсяг цивільної дієздатності фізичної особи залежати від її віку? Для чого та як укладають договори? Чи потрібні дітям права в сім'ї? Чому слід визначати права/обов'язки в сім'ї? Якими є особливості праці неповнолітніх осіб? Створення інфографіки, схем, презентацій
Підсумковий навчальний проєкт «Світ правничих професій»		
- за самостійно визначеними критеріями добирає правову інформацію для виконання завдання [9 ГЮ 3.1.2-1] - складає список використаних правових джерел, дотримуючись засад доброчесності [9 ГЮ 3.1.2-2] - аргументує власні судження за допомогою фактів, наявних досліджень, доступних правових джерел [9 ГЮ 4.2.3-2] - втілює результати пізнавальної діяльності в медіатекстах із теми, зокрема презентаціях, коротких відео, постерах [9 ГЮ 4.3.2-4]	Правничі професії Роль правників у житті людини, суспільства та держави	Опрацювання понять / термінів із теми: адвокат, прокурор, нотаріус, слідчий, дізнавач Аналіз положень правових документів Питання для обговорення: Професія правника: нелегка праця чи романтика? Чому етика є важливою в професії правника? Планування і здійснення групового дослідження визначеної тематики Створення групових презентацій, коротких відео, постерів за результатами самостійних досліджень Інтерв'ю (усне / відео) з ресурсними особами

ПРИКІНЦЕВА ЧАСТИНА

Особливості організації освітнього процесу

Мета і завдання навчання й специфіка змісту предмета обумовлюють особливості методики проведення навчальних занять:

- надання переваги активній пізнавальній діяльності учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Активна пізнавальна діяльність учнів має спрямовуватись на опанування ними основними правовими поняттями та предметними вміннями (робота з фрагментами правових документів, аналіз правових ситуацій, розв'язання юридичних задач тощо), а також удосконалення міжпредметних умінь (пошук та аналіз джерел інформації, формулювання й аргументування власної думки, складання порівняльних таблиць / кластерів / інфографік тощо);
- окрема увага до формування в учнів правових понять. Опрацювання поняттєвого апарату такої складної науки як правознавство вимагає врахування вікових особливостей дев'ятикласників. Робота має проводитися за такими етапами: 1) актуалізація уявлень/знань учнів щодо певного поняття; 2) поглиблення й узагальнення знань для формування поняття; 3) застосування поняття. Опанувати поняттям означає знати його зміст та обсяг, розуміти зв'язки з іншими поняттями, вміти застосовувати його. Ефективними для роботи з поняттями є прийоми визначення понять, їх узагальнення, систематизації та порівняння;
- організація самостійної роботи учнів (з допомогою / консультацією вчителя) з опанування певним питанням теми з використанням різноманітних джерел правової інформації (підручників, нормативно-правових актів, інтернет-ресурсів тощо). Слід пропонувати учням витяги з нормативно-правових актів та / або залучати їх до пошуку таких документів в інтернеті, уникаючи опрацювання учнями масиву законів та/або громіздких положень інших правових документів;
- формування вміння учнів аналізувати/розв'язувати правові ситуації: слід відбирати сюжети, учасниками яких є неповнолітні особи, а також пропонувати учням складати прості правові ситуації. За умов обмеженості навчального часу на заняттях, присвячених галузям права, ефективним буде аналіз/розв'язання наскрізних (комплексних) правових ситуацій (кейсів) з декількох галузей права (наприклад, цивільні і кримінальні, цивільні і сімейні, цивільні, адміністративні та кримінальні тощо).
- створення на заняттях демократичної атмосфери, безпечного освітнього середовища, побудови взаємовідносин учасників освітнього процесу на партнерських засадах і взаємоповазі;

- залучення учнів до рефлексії, самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчання.

Умовою ефективного навчання предмета є послідовне просування учнів в опануванні невеликим обсягом теоретичних знань і підвищенні рівня сформованості предметних умінь, наскрізних умінь та ключових компетентностей.

Орієнтирами для оцінювання учнів виступають групи обов'язкових результатів громадянської та історичної освітньої галузі, визначені Державним стандартом базової середньої освіти. У програмі їх конкретизовано відповідно до її змістового складника.

Авторський колектив:

Пометун Олена Іванівна

Інститут педагогіки НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
opometun@gmail.com

Ремех Тетяна Олексіївна

Інститут педагогіки НАПН України, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник
remehtatyana@gmail.com

Рябовол Лілія Тарасівна

Інститут педагогіки НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор
lryabovol8@gmail.com